

4 -дәріс. Коммерциялық заңды тұлғалар

Дәріс мақсаты: ҚР АҚ заңды тұлғалардың түсінігі мен қызметін және түрлерін құқықтық жағдайын анықтау.

Дәріс жоспары: заңды тұлға түсінігі мен белгілері. Комеррециялық заңды тұлғалар. Шаруашылық серіктестік түрлері. Акционерлік қоғамның құқықтық жағдайы. Өндірістік кооператив қызметі.

Коммерциялық заңды тұлғалар

Заңды тұлға-бұл мүліктік қатынастардың ұйымдасқан, құрылған және құқықтар мен міндеттерге ие субъектісі. Заңды тұлғаның құрылтайшылары (жасаушылары) оны мүліктік қатынастардың субъектісі ретінде заңды тұлғаны өзінен бөлу мақсатында құрады. Заңды тұлға институтының мүліктік азаматтық-құқықтық қатынастар үшін практикалық маңыздылығы мынада:"заңды тұлғаның құрылтайшылары өздерінің кәсіпкерлік тәуекелін өздері үшін қолайлы деп санайтын сомалармен шектеу мүмкіндігіне ие" . Заңды тұлғаның белгілері. Заңды тұлғаның анықтамасынан кез-келген ұйымды заңды тұлға ретінде тануға болмайды. Оның заңды тұлға мәртебесін алуы үшін жиынтығында мынадай белгілердің болуы қажет:ұйымдастырушылық бірлік; мүліктік оқшаулау; дербес мүліктік жауапкершілік; өз атынан азаматтық айналымда сөйлеу.

Ұйымдастырушылық бірлік. Азаматтық кодекс заңды тұлғаны ұйым ретінде анықтайды. Ұйым дегеніміз-жеке тұлғалардың белгілі бір санына емес, өзара әрекеттесу мен жұмыс істеудің белгілі бір ережелеріне бағынатын азаматтар тобы. Көптеген адамдардан тұратын ұжымдық құрылым ретінде заңды тұлғаның ұйымдық бірлігі деп оның азаматтық-құқықтық қатынастардағы сыртқы ерік-жігерді білдіретін біртұтас тұлға ретінде сөйлеуін түсіну керек.

Заңды тұлғаның ұйымдық бірлігі заңды тұлғаның құрылтай құжаттарында көрініс табады. АҚ-нің 41-бабына сәйкес заңды тұлғалар жарғының және құрылтай шартының не Жарғының негізінде әрекет етеді. Жарғыны кәсіпорынның құрылтайшысы (құрылтайшылары) бекітеді, ал Құрылтай шартын құрылтайшылар жасайды. Жарғыларда заңды тұлғаның атауы, орналасқан жері, қызметінің мәні, мақсаты және басқа да қажетті деректер қамтылуға тиіс. Жарғының болуы — заңды тұлға-мемлекеттік кәсіпорынның жұмыс істеуінің міндетті шарты (ҚР АҚ 103, 104-баптары).

Мүліктік оқшаулау-бұл заңды тұлғаның өзіндік мүліктік жауапкершілігі туындайтын негізгі белгісі. Заңды тұлғаның мүліктік оқшаулануы оған заңды тұлға билік етуге құқылы мүлікті бекітуден көрінеді. Ю. к. Толстой "заңды тұлғаның белгісі, керісінше, жеке меншіктің болуы емес, ұйымның мүліктік оқшаулау сияқты жұмыс істеу принципі және бұл бірдей емес" деп дұрыс айтады. 10. Осылайша, заңды тұлғадан мүліктік оқшаулау оны тіркеген сәттен бастап (мысалы, АҚ үшін төленген капитал (Акционерлік қоғамдар туралы Заңның 8 — бабын қараңыз), ал оқшауланған мүліктің болуы, мысалы, акционерлік қоғамның жарияланған жарғылық капиталы-оны қалыптастырғаннан кейін (осы Заңның 15-бабы) болжанады.

Заңды тұлғалардың оқшаулану дәрежесі әр түрлі және осы мүлікке (мемлекеттік, жеке) меншік нысанына байланысты. Егер бұл мемлекеттік кәсіпорын болса, онда мүлік оған шаруашылық жүргізу немесе жедел басқару құқығымен бекітіліп, басқа кәсіпорындардың мүлкінен оқшауланған болады.

Заңды тұлғалардың мүліктік оқшаулануының көрінісі өзін-өзі қамтамасыз ету және тәуелсіз бухгалтерлік баланс болып табылады. Заңды тұлғаның дербес балансы немесе сметасы болуға тиіс (АҚ-нің 33-бабының 1-тармағы).

Дербес мүліктік жауапкершілік заңды тұлғаның мүліктік оқшаулануына негізделеді. АҚ 44: әрбір заңды тұлға өз міндеттемелері бойынша дербес азаматтық-құқықтық жауапкершілік көтереді, оның құрылтайшылары (немесе қатысушылары) да, мемлекет те оның борыштары бойынша ешқандай жауапкершілік көтермейді.

Азаматтық айналымда өз атынан сөйлеу, атап айтқанда, заңды тұлғаның өз атынан мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтарды сатып алу және жүзеге асыру, міндеттерді атқару, сотта талапкер және жауапкер болу мүмкіндігінде көрінеді.

Заңды тұлғаның атауы қандай да бір ұйымды құқықтық қатынастардың субъектісі ретінде тану үшін оны дараландыру және нақтылау құралы болып табылады. Азаматтық айналымда өз атынан сөйлеу заңды тұлғаның басқа белгілерінің туындысы болып табылады. Азаматтық кодекстің 38-бабына сәйкес, заң шығарушы заңды тұлғаның ұйымдық-құқықтық нысанын дәл осы атаумен байланыстырады. Мысалы, қазыналық кәсіпорынның фирмалық атауында міндетті түрде кәсіпорынның қазыналық болып табылатындығы көрсетілуі тиіс (АҚ 104-бабының 4-тармағы).

Коммерциялық ұйым болып табылатын заңды тұлғаның міндетті түрде фирмалық атауы болуға тиіс. Бұл ретте заңды тұлғаның фирмалық атауды пайдаланғаны үшін кінәлі субъектілерді материалдық жауаптылыққа тартқанға дейін оның айрықша құқығы бар. Белгілі бір төлем үшін заңды тұлғаның фирмалық атауын басқа заңды тұлға пайдалана алады.

Фирмалық атауынан басқа, коммерциялық заңды тұлға тауар белгісі және қызмет көрсету белгісі (сауда маркасы) сияқты дараландыру құралдарын да пайдалана алады. Тауар белгісі (қызмет көрсету белгісі) — тауар таңбалары туралы Заңға сәйкес тіркелген немесе Қазақстан Республикасы қатысатын халықаралық шарттарға орай тіркеусіз қорғалатын, бір заңды немесе жеке тұлғалардың тауарларын (көрсететін қызметтерін) басқа заңды немесе жеке тұлғалардың біртектес тауарларынан (көрсететін қызметтерінен) ажырату үшін қызмет ететін белгі (Б. 1 "тауар таңбалары, қызмет көрсету таңбалары және тауар шығарылған жерлердің атаулары туралы" 1999 жылғы 26 шілдедегі Заңның 11.) Тауар белгісі немесе қызмет көрсету белгісі заңды тұлғаны дараландыру құралы ретінде заңды тұлғаның өнімін тұтынушылар үшін де, заңды тұлғаның өзі үшін де маңызды практикалық мәнге ие. Тауар белгісі бойынша өндірушіге қойылатын талаптар мен талаптарды шешу қажет болған жағдайда өндірушіні табу мүмкіндігі бар. Сонымен қатар, тауар белгісі, бренд белгілі тауар өндірушісін ажыратудың құралы болып табылады.

Тауар шығарылған жердің атауы да заңды тұлғаны дараландыру құралы болып табылады. Қасиеттері көбінесе табиғи жағдайлармен немесе оларды өндіретін жердің адами факторларымен анықталатын өнімдер шығаратын ұйымдар тауардың шығарылған жерінің атауын тіркеуге және пайдалануға құқылы (мысалы, Вологда шілтері немесе Дымково ойыншықтары). Тауар белгісінен айырмашылығы, тауар шығарылған жердің атауын пайдалану құқығы ерекше емес және сол жерде ұқсас тауар шығаратын басқа заңды тұлғаларға да берілуі мүмкін.

Осылайша, заңды тұлға-бұл жеке меншікке, шаруашылық жүргізуге, жедел басқаруға ие және осы мүлікке өз міндеттемелері бойынша дербес жауап беретін, азаматтық айналымда өз атынан әрекет ететін ұйым.

Заңды тұлғаның органдары. Оларға заңдарда немесе құрылтай құжаттарында арнайы уәкілеттісіз (сенімхатсыз) заңды тұлғаның атынан басқа құқық субъектілері алдында сөз сөйлеуге уәкілеттік берілген адамдар мен заңды тұлғаның ұжымдық құрылымдары жатады.

Заңды тұлғаның органдары жеке (директор, президент, басқарушы) не ұжымдық (алқалы) болуы мүмкін. Соңғыларына, мысалы, жалпы жиналыс, Басқарма, Директорлар кеңесі және т. б. жатады.

Заңды тұлғаның филиалдары мен өкілдіктері. Заңды тұлға мәртебесі жоқ филиалдар мен өкілдіктер заңды тұлғаның тұрған жерінен тыс жерде мүліктік және аумақтық оқшауланған бөлімшелері болып табылады.

Филиалдың (өкілдіктің) өзінің оқшауланған мүлкі болмайды, филиалдың (өкілдіктің) мүлкі есепке алу мақсатында көбінесе жеке баланста есептеледі, бірақ мұндай теңгерім дербес болып табылмайды; мүліктік қатынастарда филиал (өкілдік) өз атынан емес, оны құрған заңды тұлғаның атынан әрекет етеді; және, ақырында, ол дербес мүліктік жауапкершілік көтермейді, оның әрекеттері үшін заңды тұлға жауап береді. Заңды тұлғаның филиалы барлық немесе бір бөлігін орындайды (мысалы, Астанадағы Қазақ мемлекеттік заң университетінің филиалы). Өкілдік-заңды тұлғаның атынан заңды іс-әрекет жасайтын және олардың орындалуын бақылауды жүзеге асыратын заңды тұлғаның бөлімшесі.

Филиалдар мен өкілдіктер оларды құрған заңды тұлға бекітетін ереженің негізінде жұмыс істейді. Филиал (өкілдік) туралы ереже филиал (оның ішкі бөлімшелері) мен негізгі заңды тұлға арасындағы Фирмаішілік қатынастар мен қатынастарды: филиал қызметінің мақсаттары мен негізгі түрлерін, оның лауазымды адамдарын тағайындау тәртібін, олардың құзыретін, бақылау нысандарын, мүлікті филиалдан заңды тұлғаға беру тәртібін және керісінше, филиалдың (өкілдіктің) қызметін тоқтату шарттарын айқындайды.

Заңды тұлғаның орналасқан жері. Заңды тұлғаның тұрақты жұмыс істейтін органы орналасқан жер оның орналасқан жері болып танылады. Заңды тұлғаның орналасқан жері оның құрылтай құжаттарында толық почталық мекен-жайы жазыла отырып (АК-нің 39-бабының 2-тармағы), заңды тұлғаның бланкілерінде, заңды тұлғаға арналған іскерлік және ресми хат-хабарды қайда жіберу керектігін дәл анықтау үшін заңды тұлға жасасатын шарттардың мәтінінде көрсетілуге тиіс. Үшінші тұлғалармен қатынастарда заңды тұлғаның өзінің нақты мекен-жайының заңды тұлғалардың бірыңғай мемлекеттік тіркеліміне енгізілген мекен-жайға сәйкес келмеуіне сілтеме жасауға құқығы жоқ, бұл ретте үшінші тұлғалар заңды тұлғаға пошта және өзге де хат-хабарды Мемлекеттік тіркелімге енгізілген мекен-жай бойынша да, нақты мекен-жай бойынша да жіберуге құқылы (39-б.3-т.). Заңды тұлғаның орналасқан жерін айқындаудың мәні заңды тұлғаның орналасқан жері оның құрылу және қызмет ету шарттарын — тіркеуші органды таңдауды, кредиторлардың заңды тұлғаға немесе заңды тұлғаның басқасына талап-арыз беруі кезінде сот органын таңдауды, міндеттеменің орындалу орнын айқындауды (АК-нің 281-бабы) және т.б. айқындайды, ал сыртқы экономикалық қатынастарда әртүрлі елдердің заңды тұлғаларының қатысуымен орналасқан жері қолданылатын құқықты таңдауға да әсер етеді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі.// эл.база «adilet.kz»,2021ж.
2. Басин Ю.Г. Сулейменов М.К. ҚР Азаматтық құқығы., Алматы.,2011ж.
3. Субъекты гражданского права и реформа системы юридических лиц: мат. междунауч-практич конф./ отв. ред. С.П.Мороз.-Алматы, 2021.-276с
4. Е. М. Михайленко. - 2-е изд., перераб. и доп. - Москва : Издательство Юрайт, 2020. - 413 с.
5. Климкин С.И. Гражданское право Республики Казахстан. Общая часть: Учебное пособие. – Алматы: Научно-издательский центр Каспийского общественного университета, 2018.124 с.